

ISIS and the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in Syria and Iraq

Mohammad Abolfathi¹

Atefeh Sadeghi²

Abstract

The dynamics of the region's developments have provided challenges and opportunities for the Iranian region. One of the main challenges was the potential strength of ISIL revival on Iran's borders, especially Iraq and Syria. Maintaining a strategic environment and meeting national security goals for any country is a priority, so Iran is not and is not indifferent to ISIL's crisis in its vital territory as a regional power. Therefore, the dangers of preventing their borders from preventing the political space and the security and ideological threat of the region, maintaining their territorial integrity and its allies regimes, and to balance the regional through the expansion and empowerment of Takfiri currents outside of their borders, have been the main question of Iran's foreign policy. What changes will this policy be given to regional developments? The research hypothesis is that the fight against ISIL due to greater mobility in the region, decentralization in a particular country and expanding regional branches, more difficult and tackled regional intelligence and security union. The research method of this article is descriptive and the analysis of the data based on library resources is based on the research concluded that unilateral security, military and intelligence actions of the regional countries may provide the basis for ISIL re-empowerment. First of all, Iran's foreign policy in the region against ISIL must be based on security and intelligence and even the formation of a regional organization focused on intelligence with the countries. Although developments in the region have created challenges from the possibility of ISIL's empowerment, these developments were a good opportunity to strengthen regional cooperatives in the security and intelligence field.

Keywords: ISIS, Iran, Middle East Foreign Policy, Security.

1. Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding Author).

dr.mabolfathi@razi.ac.ir

2. Master of International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran.

sadeghi1365.at@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

The Middle East has become a focal point for multifaceted crises, where sectarian divides, political rivalries, and security vacuums have transformed the region into fertile ground for extremist groups such as ISIS. The rise of Islamic fundamentalism and violent extremism in countries like Iraq and Syria has posed a severe threat to regional and international security. The Islamic State of Iraq and Syria (ISIS), with its Salafi-jihadist ideology and militant operations, emerged from structural and socio-political ruptures within these nations—mainly due to internal ethnic and sectarian inequalities and failed governance. Backed by external actors seeking influence in the region, ISIS quickly occupied large swathes of territory and disrupted the fragile balance of power.

This paper investigates the evolving foreign policy of the Islamic Republic of Iran in response to ISIS, particularly in Iraq and Syria. Iran, as a key regional actor, perceives the activities of ISIS as direct threats to its strategic interests, national security, and ideological identity. The research addresses the central question: how has Iran's foreign policy toward ISIS changed in response to regional developments, and what future adaptations are likely? The hypothesis suggests that the decentralized and mobile nature of ISIS, along with its transnational branches, requires Iran to pursue a regionally coordinated intelligence and security response rather than unilateral measures.

2. Theoretical framework

This study adopts a constructivist approach to analyze Iran's foreign policy toward ISIS. Constructivism emphasizes the centrality of identity in shaping states' interests and behaviors. According to this framework, national interests are not given or fixed but are socially constructed through shared ideas, beliefs, and identities. Therefore, a country's perception of its interests depends on its understanding of "who it is"—in this case, Iran's self-conception as an Islamic, anti-imperialist state with historical and religious ties to Shiite populations in Iraq and Syria.

Constructivism helps explain Iran's behavior not merely as a response to security threats, but as a manifestation of its ideational commitments—especially the defense of Shiite communities, the preservation of the Axis of Resistance, and opposition to Salafi extremism and Western interventionism. Iran's involvement in Iraq and Syria is thus not only strategic but also normative and identity-driven. This framework illuminates how Iran's actions are shaped by cultural, religious, and ideological commonalities with allied states and communities, rather than by material calculations alone.

3. Methodology

The upcoming research is an applied purpose and is an analytical descriptive method. Collect information based on the principles of exploration theory by library and documentary methods.

4. Discussion

This article, by examining what, and how ISIL was formed as a Islamic fundamentalist group, sought to find out findings such as ISIL's position in securing the Islamic Republic's foreign policy, Iran's challenges of the emergence of ISIL in the security of the Middle East Iran and the opportunities gaining the opportunity to obtain ISIL. Politics to examine Iran's lack of cooperation with Saudi Arabia and Türkiye and the reduction of cooperation with Russia in repelling ISIS.

5. Conclusion and Suggestions

Over the past decade, the expansion of ISIS across Iraq and Syria has emerged as one of the most critical threats to Iran's national security. While ISIS poses a direct threat through territorial expansion and ideological hostility, it is also indirectly empowered by rival regional powers such as Saudi Arabia, Israel, and Turkey, who view Iran's growing influence with apprehension. In this context, Iran's foreign policy has evolved from conventional military and diplomatic strategies toward more integrated and intelligence-driven regional cooperation, focusing on preserving its strategic depth and ideological allies.

The paper concludes that countering ISIS requires a collective and ideational approach: the threat goes beyond a terrorist organization to encompass a destructive ideology. Thus, Iran and like-minded countries must build regional security frameworks and intelligence-sharing mechanisms to neutralize this threat. Moreover, the paper underscores that unilateralism and narrow national interests may only deepen the crisis. A coordinated response rooted in shared security interests and cultural-religious affiliations could better ensure regional stability and counter ideological extremism at its roots.

داعش و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در سوریه و عراق

محمد ابوالفتحی^۱

عاطفه صادقی^۲

چکیده

پویایی روند تحولات منطقه چالش‌ها و فرصت‌هایی برای ایران فراهم کرده بود. یکی از اصلی‌ترین چالش‌ها قوت گرفتن احتمالی احیای داعش در مرزهای ایران به‌ویژه عراق و سوریه بود. حفظ محیط استراتژیک و تأمین اهداف امنیت ملی برای هر کشوری در اولویت قرار دارد؛ از این‌رو، ایران در مقام یک قدرت منطقه‌ای به بحران‌آفرینی‌های داعش در قلمرو حیاتی خود بی‌تفاوت نبوده و نیست. لذا دور کردن خطرات از مرزهای خود، جلوگیری از ملتهب شدن فضای سیاسی و تهدید امنیتی و ایدئولوژیکی منطقه، حفظ تمامیت ارضی خود و رژیم‌های متحدانش و برقراری توازن منطقه‌ای از طریق مقابله با گسترش و قدرت‌گیری جریان‌های تکفیری در خارج از مرزهای خود از اهداف منطقه‌ای ایران بوده است. سؤال اصلی مقاله این است که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال داعش در منطقه خاورمیانه (سوریه و عراق) چه تغییری داشته است؟ با توجه به تحولات منطقه‌ای، این سیاست چه تغییری پیش رو خواهد داشت؟ فرضیه تحقیق این است که مبارزه با جریان داعش به‌علت تحرک‌پذیری بیشتر در منطقه، عدم تمرکز در کشوری خاص و گسترش شاخه‌های منطقه‌ای، دشوارتر و مقابله با آن نیازمند اتحاد اطلاعاتی و امنیتی منطقه‌ای است. روش تحقیق مقاله توصیفی است و تجزیه و تحلیل داده‌ها بر مبنای منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. بر اساس این تحقیقات، نتیجه گرفته شده که اقدامات یک‌جانبه امنیتی، نظامی و اطلاعاتی کشورهای منطقه ممکن است زمینه را برای قدرت‌گیری مجدد داعش فراهم کند و پیش از هر چیز، سیاست خارجی ایران در منطقه در قبال داعش باید بر مبنای تعاملات امنیتی و اطلاعاتی و حتی تشکیل سازمان منطقه‌ای با محوریت امنیتی - اطلاعاتی با کشورهای همسایه باشد. اگرچه تحولات منطقه از منظر احتمال قدرت‌گیری داعش چالش‌هایی را ایجاد کرد، اما این تحولات فرصت مناسبی برای تقویت همکاری‌های منطقه‌ای در حوزه امنیتی و اطلاعاتی بود.

واژه‌های کلیدی: داعش، ایران، خاورمیانه، سیاست خارجی، امنیت.

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول).

dr.mabolfathi@razi.ac.ir

۲. کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

sadeghi1365.at@gmail.com

۱. مقدمه

تحولات اخیر خاورمیانه کانون بحران‌های گوناگون بوده که جهان را صحنه درگیری‌های ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی کرده است. در این میان، یکی از پدیده‌های جدید در عرصه روابط بین‌الملل بنیادگرایی اسلامی است که اکنون در خاورمیانه و بیشتر کشورهای اسلامی وجود دارد. امروز برخی گروه‌های بنیادگرای اسلامی برای دسترسی به اهداف خود از ابزار تروریسم استفاده می‌کنند. تروریسمی که امروز در حال فعالیت است گونه‌ای خشونت سیاسی به شمار می‌آید. تروریسم هرچند از ابتدای هزاره سوم به‌طور ویژه در دستور کار امنیتی کشورها قرار گرفته، اما مشکل اخیر تکفیریان در خاورمیانه در پی خیزش‌های تازه در جهان عرب از لایه‌های پنهانی سر برآورده که در واقع در قالب یک تهدید جدی امنیتی و در ظاهری به‌مراتب خشن‌تر ظاهر شده است. علایق مذهبی در خاورمیانه و پر شدن این شکاف‌ها به‌واسطه جنگ قدرت‌ها و خلأ امنیتی ایجادشده، منطقه خاورمیانه را به بهشت گروه‌های افراطی همانند داعش تبدیل کرده است. قدرت گرفتن داعش در عراق و سوریه و سیطره آن بر بخش‌های گسترده‌ای از این کشورها نه تنها عراق و سوریه را با بحران امنیتی و تهدید سرزمینی جدی روبه‌رو ساخته بلکه تهدیدات و مخاطرات مهمی را برای امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاد کرده است (مبینی کشه و آجیلی، ۱۳۹۳: ۱۲۰)؛ بنابراین، می‌توان گفت گروه موسوم به دولت اسلامی داعش یک گروه تروریستی مسلح با اندیشه و شیوه سلفی جهادی است و اعضای آن تشکیل خلافت اسلامی و اجرای شریعت در عراق و سوریه را هدف نهایی‌شان انتخاب کرده‌اند (نظری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۱). گروه داعش در جهان یکی از گروه‌های قدرتمند سلفی و تکفیری با اعتقادات افراطی است.

پیدایش داعش به سال ۲۰۰۴ بازمی‌گردد، یعنی هنگامی که ابومصعب الزرقاوی شبکه‌ای به نام «جماعت توحید و جهاد» تأسیس کرد و رهبری آن را بر عهده گرفت و با شبکه القاعده به رهبری اسامه بن لادن بیعت کرد. الزرقاوی پس از آن با عنوان نماینده شبکه القاعده در منطقه و آنچه موسوم به شبکه القاعده در بلاد الرافدین بود مطرح شد. این گروه با گسترش عملیات خود، به یکی از قدرتمندترین گروه‌های تروریستی در عراق تبدیل شد تا اینکه الزرقاوی در سال ۲۰۰۶ در اظهاراتی از تشکیل شورای مجاهدین به سرکردگی عبدالله رشید البغدادی خبر داد. سپس در پایان همین سال نیز گروه دولت اسلامی به ریاست ابوعمر البغدادی تشکیل شد (کریمی، ۱۳۹۴).

اهداف راهبردی داعش عبارت است از تشکیل خلافت اسلامی با اولویت شامات و گسترش جغرافیایی خلفای عباسی و ریشه‌کنی مذهب تشیع (تودنهوفر، ۱۳۹۴: ۴۵).

در شکل‌گیری گروه داعش باید مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی در کشورهای درگیر را در نظر گرفت. داعش از سویی محصول شکاف‌های اجتماعی متعدد قومی، مذهبی و طبقاتی و نیز وجود دولت‌های ناکارآمد کشورهای درگیر است. ناکارآمدی دولت‌ها در سوریه و عراق به گونه‌ای است که منابع ملی عمدتاً به‌سوی قومیت‌های خاص سوق یافته و سایر اقوام در جامعه از فراگرد قدرت و ثروت کمتر بهره‌مندند. این وضعیت در سوریه در قالب حکومت اقلیت علوی بر اکثریت سنی به همراه تعارضات اجتماعی و سیاسی آن‌ها که سال‌ها انباشته شده بود دیده می‌شد. در عراق نیز با وجود تغییر نظام سیاسی، دولت جدید با اکثریت شیعی نتوانست به توزیع برابر قدرت و ثروت در جامعه مبادرت کند و امنیت را برقرار سازد. سیاست‌های فرقه‌ای دوره صدام در این دوره نیز همچنان به چشم می‌خورد. از طرف دیگر در سطح خارجی نیز عراق و سوریه به‌عنوان کشورهای اصلی رشد و گسترش داعش عمدتاً طی دو دهه اخیر به محل رقابت بازیگران عمده منطقه تبدیل شده است. نگرش این بازیگران که عمده‌ترین آن‌ها را ایران، عربستان و رژیم صهیونیستی در سطح منطقه و آمریکا در سطح بین‌المللی تشکیل می‌دهد، نسبت به امنیت در عراق و سوریه بر اساس نظم حاکم بر این دو کشور است؛ یعنی حکومت علوی حاکم بر عراق و سوریه باعث شده که بازیگرانی نظیر عربستان و ترکیه در ابتدا خواستار افزایش نقش گروه‌های رقیب همچون سنی‌ها شوند و در ادامه حمایت از گروه‌های مسلح چون داعش را در پیش بگیرند، موضوعی که آن‌ها را در برابر ایران قرار می‌دهد. رژیم صهیونیستی نیز نظم شیعی در سوریه و عراق را برنمی‌تابد و از طرفی نیز دشمن راهبردی ایران در منطقه محسوب می‌شود. از طرف دیگر نیز داعش را می‌توان بخشی از دستور کار سیاست خارجی آمریکا در منطقه به‌منظور جلوگیری از ایجاد دولت‌های باثبات و نیز منازعه نیابتی این کشور با ایران به‌عنوان قدرت منطقه‌ای ارزیابی کرد (اردم و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۱-۱۵۲).

این نوشتار با بررسی چستی، چرایی و چگونگی شکل‌گیری داعش به‌عنوان یک گروه بنیادگرای اسلامی، درصدد است تا پاسخی برای این پرسش بیابد که سیاست خارجی ایران در قبال داعش در سوریه و عراق چه تغییراتی داشته است؟ و با توجه به خیزش داعش می‌توان فرضیه زیر را مطرح کرد که مبارزه با جریان داعش به‌علت تحریک‌پذیری بیشتر در منطقه و عدم تمرکز

در کشوری خاص و گسترش شاخه‌های منطقه‌ای، دشوارتر خواهد بود و مقابله با آن نیازمند اتحاد اطلاعاتی و امنیتی منطقه است.

۲. مبانی نظری

۲-۱. سازه‌انگاری

هویت مفهوم مرکزی در نظریه‌های کنونی روابط بین‌الملل به‌خصوص در سازه‌انگاری است. به عبارتی عملیات سیاسی معمولاً با ارجاع به هویت کشور توضیح داده می‌شود. منافع به‌صورت اجتماعی بر ساخته می‌شود و منافع هر کشور وابسته به هویت آن است؛ یعنی ما نمی‌دانیم منافعی که چیست تا ندانیم چه کسی هستیم و نیز این ارزش‌ها و هنجارهاست که به هویت‌ها در قلمرو سیاست داخلی و بین‌المللی شکل می‌دهد. از آنجا که هویت به منافع و کنش بازیگران شکل می‌دهد، درک درست آن‌ها برای تحلیل سیاست خارجی و رفتار بین‌المللی بازیگران حیاتی است. نظام باورها و ارزش‌های مشترک سرشتی ساختاری دارند و بر کنش و رفتار خارجی کشورها تأثیر می‌گذارند (کریمی‌فرد، ۱۳۸۸: ۱۵۶). کشورهایی مانند سوریه و عراق دارای مشترکات فرهنگی و دینی با جمهوری اسلامی ایران هستند و همین نقش مهمی در همگرایی بین این کشورها را دارد. از دیرباز تا کنون اسلام در این مناطق حضور داشته و اکثریت عظیمی از جمعیت این کشورها گرایش ویژه‌ای به اسلام دارند. آنان همچنان‌که این دین را بخش مهمی از هویت ملی خود می‌دانند، در کنار ملاحظات نژادی، قومی، ملی و زبانی در نظامی واحد به نام امت قرار می‌گیرند؛ بنابراین، فضای حاکم بر سیاست خارجی ایران فضایی هویتی، اسلامی، اعتقادی و هنجاری است و جمعیت این کشورها گرایش ویژه‌ای به اسلام دارند و این را بخش مهمی از هویت ملی خود می‌دانند و این تشابهات و زیرساخت‌های مشترک فرهنگی و مذهبی زمینه حضور جمهوری اسلامی ایران در این کشورها را فراهم می‌آورد (عابدی اردکانی و راستین‌دل، ۱۳۹۶: ۱۵۶).

در این پژوهش، سیاست خارجی ایران در قبال داعش در عراق و سوریه در چهارچوب سازه‌انگاری قرار گرفته است. بر اساس این دیدگاه، واقعیت‌ها و روابط میان ملت‌ها از طریق زبان، ایده‌ها و مفاهیم ایجادشده شکل می‌گیرد. از دید سازه‌انگاران بازیگران ساختارها و پیوندهای متقابلی دارند. هویت و منافع امری اساسی محسوب می‌شود. از نظر طرفداران این رویکرد، ما زمانی به بحث منافع ملی می‌رسیم که دارای هویت باشیم؛ بنابراین، هویت جمهوری اسلامی ایران

اقتضا می‌کند که در عراق و سوریه حضور داشته باشد و در راستای حفظ محور مقاومت اقدام کند (پرهوده، ۱۳۹۱: ۴۵). رویکرد سازه‌انگاری روش مناسبی برای شناخت و تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تقابل با داعش است؛ زیرا حضور ایران در این دو کشور از عوامل هویتی و غیرمادی از قبیل مذهب، فرهنگ، علایق مشترک و حتی تاریخی قابل تبیین است. سیاست خارجی ایران ریشه در هویت اسلامی این کشور دارد. سیاست سازه‌انگاری جمهوری اسلامی ایران در تقابل با داعش در سوریه و عراق اساساً در برابر ظلم، تجاوز، اشغالگری، دین‌ستیزی و سلطه استکبار و متحدان آن‌ها شکل گرفته و هدفش حفظ حقوق، دفع ستم، رفع اشغال، حفظ استقلال، جلوگیری از سلطه، حفظ دارایی‌ها و آموزه‌ها و احکام دین است. عدالت محوری، زورناپذیری، دفاع از مظلوم و نفی سلطه کفار هم از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در این چهارچوب است (کریمی‌فرد، ۱۳۸۸: ۱۵۸).

۳. تاریخچه شکل‌گیری و ایدئولوژی داعش

داعش جریانی بنیادگرا و وابسته به ایدئولوژی وهابیت و از نوع تکفیری جهادی است که خود از جریان سیاسی القاعده منشعب شده است (مبینی‌کشه و طالع‌حور، ۱۴۰۰: ۴۳۸). تاریخچه شکل‌گیری داعش به جماعت جهاد و توحید که در سال ۱۹۹۹ به رهبری ابومصعب الزرقاوی تأسیس شد می‌رسد که در سال ۲۰۰۴ به القاعده ملحق شد و بعد از آن به القاعده عراق شهرت یافت. این گروه تصمیم گرفت که با دولت عراق و نیروهای آمریکایی که در عراق حضور داشتند وارد ستیز شوند؛ اما همین گروه در سال ۲۰۰۶ با گروه‌های دیگری از اسلام‌گرایان وارد ستیز شدند و توانستند مجلس شورای مجاهدین را به وجود آورند. درست در همان سال بود که همین مجلس شورا توانست با همکاری چندین گروه دیگر از شورشیان، دولت اسلامی عراق را تشکیل دهد. در سال ۲۰۱۰ ایالات متحده توانست عملیاتی را انجام دهد که رهبران اصلی دولت اسلامی را به هلاکت برساند و ابوبکر بغدادی توانست به رهبری داعش برسد. یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین اهداف این گروه بازپس گرفتن حزب بعث و صدمه وارد کردن به دولت جدید عراق بود. به همین دلیل در مقابل درخواست وهابی‌ها، سازمان سیا و حامیان خود مبنی بر اعزام نیرو به کشور سوریه ایستادگی کردند؛ اما بعد از مدتی برای تقویت و گسترش تشکیلات خود و همچنین فشار حامیان غربی و عرب با جذب تروریست‌های بیشتر، وارد جریانات کشور سوریه شدند و

کلمه شام را نیز به نام آن اضافه کردند و دولت اسلامی عراق و شام یا همان داعش در سال ۲۰۱۱ متولد شد (ساداتی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۳۸-۱۳۹).

در سال ۲۰۱۴ در پی شکست در سوریه، توجه داعش به عراق معطوف شد و به پیشروی در خاک این کشور برای تصرف آنجا و ضمیمه آن به دولت اسلامی و نابودی دولت شیعه مالکی پرداخت. از مهم‌ترین عوامل موفقیت داعش می‌توان به این موارد اشاره کرد: ساختار و عملکرد ضعیف دولت-ملت‌های عرب، سازمان شبکه‌ای و غیرمتمرکز ساختار آن که باعث حرکت آسان و سریع در منطقه و حفظ خود در مقابل ارتش‌ها و ناکارآمدی و ناتوانی ایالات متحده و جامعه بین‌المللی (بصری و سالدورگر، ۱۳۹۶: ۵۵۵). در واقع داعش آخرین نمونه از گروهک‌های تروریستی است که بر اساس نقشه‌ها و ساختار سیاسی آمریکا، رژیم صهیونیستی، عربستان سعودی و نیروهای بعثی بازمانده از رژیم عراق در دوران حکومت صدام در منطقه گام برمی‌دارند (تاجیک و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۵۸). از طرف دیگر نباید سیاست خارجی آمریکا را در این باره فراموش کرد.

بی‌اعتنایی به جهان، جهاد و خشونت، هجرت، قلمروگشایی و فتح اراضی از مهم‌ترین ویژگی‌های گروه تکفیری داعش و القاعده است (نوربخش و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۴۵). داعشی‌ها اولین چالش را برای هنجارهای جنبش‌های جهادی در جهان ایجاد کردند که سبب شد به شرکت‌کنندگان در این جنبش‌ها رهبری جایگزین پیشنهاد دهند (Rasheed, 2022: 2). دولت اسلامی داعش تبدیل به واقعیت منطقه‌ای و شاید بتوان گفت تبدیل به واقعیت جهانی شده که تأثیر قابل‌توجهی بر ایجاد وضعیت امنیتی در منطقه و فراتر از آن گذاشته و به لطف منافع اکثر کشورهای منطقه و همچنین قدرت‌های بزرگ، ایجاد و توسعه یافته است (Berisa, 2016: 58). این گروه درصدد نابودی شیعیان و ایجاد دولتی اسلامی و مذهبی است (Jamet, 2021: 1).

داعش گروهی است که می‌خواهد جایگزین القاعده‌ای شود که با آن درگیر بوده و می‌خواهد خود را به‌عنوان گروه اصلی ستیزه‌جوی اسلام‌گرا معرفی کند (Hashim, 2014: 1). به همین دلیل داعش قدرت ایدئولوژیکی برای الهام بخشیدن به حملات خارج از کشور نیز حفظ کرده است (Lister, 2017: 1). داعش از یک گروه تروریستی ناشناخته به چالش‌برانگیزترین معضل برای امنیت جهان تبدیل شده است. این گروه از استثمار فیزیکی و جنسی زنان و کودکان حمایت و غیرمؤمنان را شکنجه می‌کند و می‌کشد. مسلمانانی که به فرقه‌های دیگر تعلق دارند یا با تعریف

ایمان توسط داعش مخالف‌اند مرتد اعلام می‌شوند و به قتل می‌رسند. به همین دلیل داعش یا دولت اسلامی عراق و شام به‌عنوان یک دولت اسلامی ستیزه‌جوی افراطی، جهادی وهابی، سلفی شناخته شده است (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۳). داعش به‌عنوان یک گروه تروریستی، تهدیدی جدی برای صلح و امنیت به شمار می‌آید که خود را با فناوری‌های جدید تطبیق می‌دهد (Stanicek, 2021: 2). در نتیجه، داعش بسیار تهاجمی‌تر است و اعلام دولت اسلامی نشان می‌دهد که می‌خواهد در فضای باز عمل کند نه در سایه (Liu, 2015: 3).

به هر ترتیب، می‌توان گفت اشراف اطلاعاتی خوب داعش به جغرافیا، فرهنگ، مذهب و شناخت نقاط قوت و ضعف مردم بود که توانست ذهنیت سیاسی و اجتماعی مردم عراق را برای آغاز دوره تسلط قدرتمند گفتمان داعش در این سرزمین آغاز کند؛ زیرا این گروه تروریستی با یک تعقل جمعی به‌عنوان بازیگر اصلی نمایشنامه تروریستی به ایفای نقش می‌پردازد. داعش با برخورداری از علایق و ارزش‌های جمعی از میان دیگر گزینه‌های قابل‌تصور، تروریسم را به‌عنوان شیوه عمل انتخاب می‌کند (والتر، ۱۳۸۱: ۱۲).

۴. جایگاه داعش در امنیتی کردن سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

داعش جریانی سلفی است که فعالیت‌های تروریستی خود را در منطقه خاورمیانه به‌سرعت به سایر نقاط جهان گشاند. در هر صورت ظهور گروه‌های تروریستی نظیر داعش در مناطقی مانند سوریه و عراق و یمن در طی سال‌های اخیر حاکی از پیچیده‌تر شدن موضوع تروریسم در منطقه خاورمیانه است که البته در کنار حضور نیروهای فرامنطقه‌ای بر شدت منازعات در این منطقه افزوده است (عطارزاده، ۱۳۹۶: ۱۱۹).

گروه تروریستی داعش با نفوذ در نقاط مختلف جهان و گسترش نیروهای خود و با توجه به اعلام وفاداری گروه‌های افراطی دیگر و هدایت حملات در سراسر جهان، قوی‌ترین تهدید تروریستی برای امنیت جهان محسوب می‌شود (ترجمان و دلیرپور، ۱۴۰۲، ۲۵)؛ زیرا رفتارهای داعش به‌عنوان یک گروه تروریستی / تکفیری قابل‌توجه نیست و هرج‌ومرج بالایی دارد که خود منجر به ایجاد بحران‌های جهانی می‌شود (محمدی‌فر و رنجبر، ۱۴۰۲: ۸۸)؛ بنابراین، داعش به‌طور محسوسی به‌عنوان یکی از عوامل تهدیدکننده قدرت‌های شیعی اعم از دولتی و غیردولتی به شمار می‌آید و به همین دلیل، گرایش‌های شدید امنیتی در سیاست خارجی کشورهای منطقه را تقویت می‌کند. این تأثیرگذاری به‌واسطه گرایش‌های افراطی سنی در نزد گروه داعش است که

حساسیت‌های ایدئولوژیکی و ژئوپلیتیکی زیادی برای دولت‌ها و گروه‌های شیعی ایجاد کرده است. از طرفی داعش نیز بر تهدید بودن جمهوری اسلامی ایران نیز تأکید می‌کند و فراتر از آن خطرهای نظام شیعی را به هواداران خود القا می‌کند. همچنان‌که در طی زمان بهبود روابط جمهوری اسلامی ایران با سوریه و لبنان و سایر گروه‌های مبارز منطقه پروژه ایران‌هراسی را از سوی برخی کشورهای شورای همکاری خلیج فارس جدی‌تر کرده است؛ بنابراین، ایران از گذشته تا امروز به‌عنوان دغدغه اساسی در میان اعضای شورای خلیج فارس نقش آفرینی می‌کند. ضمن اینکه هم‌اکنون و با گذشت چند دهه از انقلاب اسلامی ایران دارای روابط خوبی با لبنان و سوریه است و در لبنان بیش از همه با گروه حزب‌الله ارتباط دارد. از طرف دیگر داعش و محوریت قرار گرفتن سوریه به‌عنوان یکی از اهداف این گروه تروریستی باعث شده تا جمهوری اسلامی ایران با حساسیت بیشتری بحران سوریه را رصد کند؛ بنابراین، داعش به‌عنوان متغیری مهم باعث تقویت مجدد گرایش‌های امنیتی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران شده است.

گسترش نفوذ داعش باعث حضور مستشاری و حتی نظامی ایران در برخی کشورهای منطقه از جمله عراق در منطقه خلیج فارس و سوریه شده است؛ به‌طوری که جمهوری اسلامی ایران با تقویت حمایت‌های خود از محور مقاومت درصدد بود تا از نفوذ و قدرت گرفتن گروه‌های تروریستی تکفیری در منطقه جلوگیری کند، با این استدلال که قدرت گرفتن این گروه‌ها مخصوصاً در سوریه و عراق به تضعیف شیعیان و برهم خوردن موازنه قدرت به نفع عربستان سعودی و هم‌پیمانان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای این کشور می‌شود. به همین دلیل، متغیر داعش باعث شد ایران نقش پررنگ‌تری در معادلات سوریه، یمن و بحرین ایفا کند تا مبادا گروه‌های تکفیری و گرایش به اندیشه‌های عربستانی بر کشور حاکم شود. ظهور داعش به‌عنوان یک گروه تروریستی سنی به‌راحتی می‌توانست در تقابل با آموزه‌های شیعی و در رأس آن‌ها سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

از سوی دیگر، جمهوری اسلامی ایران با حمایت از گروه‌های مقاومت منطقه و مقابله قاطعانه با تروریسم داعش، فعالیت‌های نظامی مستشاری خود را در سوریه و عراق و یمن تداوم بخشید. همین مسئله عاملی در امنیت شدن منطقه از سوی برخی اعضای شورای همکاری خلیج فارس مخصوصاً عربستان و امارات شد؛ بنابراین، با تحرکات ایران در سوریه و حمایت از بشار اسد، اعضای شورای همکاری خلیج فارس نیز در مقابل بر دفاع از امنیت مردم خود و امنیت منطقه تأکید

می‌کردند. در چنین شرایطی بدیهی بود که گروه تروریستی داعش از این فضای متخاصم بهره لازم را ببرد. به عبارت دیگر، امنیتی شدن منطقه توسط برخی اعضای شورای همکاری خلیج فارس گامی برای رشد داعش بود و در نهایت به تقویت امنیتی شدن سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس منجر می‌شد (خسروی و زارعی، ۱۳۹۸: ۱۱۹).

از طرف دیگر نیز داعش به‌عنوان گروهی تروریستی که پایگاه اجتماعی خود را اهل سنت می‌دانست یا به‌طور تلویحی از سوی برخی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس از جمله عربستان سعودی، امارات متحده عربی و قطر در برابر گروه‌های مقاومت شیعی در منطقه حمایت می‌شد و هم به این دلیل که بنیان‌گذاران داعش دارای ایدئولوژی و برنامه‌های مشترک با سازمان القاعده به رهبری اسامه بن لادن بودند محبوب می‌شدند (صالحی و مرادی‌نیاز، ۱۳۹۵: ۱۰۸).

۵. چالش‌های ظهور داعش بر امنیت خاورمیانه

تجزیه خاورمیانه: هنگامی که یک گروه از داخل جهان اسلام تمام مسلمانان غیر از خود را کافر و مهدورالدم تلقی کند، در واقع پروژه جنگ داخلی در جهان اسلام را رقم می‌زند. در این وضعیت هرچقدر این گروه قدرت بیشتری پیدا کند، امنیت و تمامیت ارضی کشورهای اسلامی با خطر بیشتری مواجه می‌شود (نجات، ۱۳۹۴: ۱۰۹).

گسترش اسلام‌هراسی در خاورمیانه: با نشان دادن گروه‌های افراطی اسلامی، تصویر خشن از اسلام به‌عنوان اسلام ناب به جهانیان مخابره می‌شود.

افزایش فرقه‌گرایی: نوک حمله داعش اهداف درون اسلام یعنی شیعیان و اهل سنت میانه‌رو و اقلیت‌های قومی و مذهبی است. از نظر داعش نزاع‌های مذهبی تنها راه خالص‌سازی جهان اسلام است. این گروه ضدیت با تشیع را جایگزین ضدیت با غرب کرده است (قاسمی و شجاع، ۱۳۹۶: ۱۰۰).

افزایش اختلافات بین قدرت‌های منطقه خاورمیانه: ظهور داعش در خاورمیانه توازن قوا میان سه کشور مطرح منطقه‌ای ایران، ترکیه و عربستان را برهم زده است. از آنجایی که حرکت قدرت‌های منطقه‌ای خاورمیانه از نظام سیاسی و ایدئولوژیک خاص خود برخوردار است نمی‌توان انتظار شکل‌گیری ائتلاف پایداری میان کشورهای منطقه داشت.

داعش و اقتصاد خاورمیانه: بحران داعش موجب تأثیرات منفی بر اقتصاد و توسعه در منطقه می‌شود که بر این اساس، شاهد تحلیل رفتاری منابع کشورهای خاورمیانه و عقب افتادن آن‌ها از

روند توسعه اقتصادی و صنعتی هستیم؛ زیرا ایمنی و امنیت از ابتدایی‌ترین اصول به‌منظور دستیابی به استانداردهای مطلوب برای آسایش و رفاه است (بخشی شادمهری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۴).

افزایش شکاف سنی و شیعه: ظهور داعش موجب اختلافات داخلی در جهان اسلام و افزایش شکاف بین سنی و شیعه شده که در نهایت به نفع رژیم غاصب اسرائیل تمام شده است؛ یعنی شیعه و سنی که می‌توانستند با محوریت مبارزه با رژیم صهیونیستی متحد شوند، اکنون به علت جنگ داخلی دچار شکاف و چنددستگی شده‌اند و هدف مهم‌تر دنیای اسلام، یعنی مبارزه با دشمن بیرونی را فراموش کرده‌اند (ناصرپور، ۱۳۹۴: ۴۹).

تضعیف جبهه مقاومت و نابود شدن آن: یکی از مهم‌ترین اهداف سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی تضعیف جبهه مقاومت است. مقاومت متشکل از ایران، عراق، سوریه، لبنان و برخی از گروه‌های مقاومت فلسطینی است که در تقابل با اهداف آمریکا و صهیونیست‌ها قرار دارند. داعش به نمایندگی از استکبار جهانی به دنبال نابودی سوریه است تا از این طریق یکی از بازیگران مهم جبهه مقاومت را که پل ارتباطی میان ایران و حزب‌الله و گروه‌های فلسطینی محسوب می‌شود قطع کند. همین فشارها باعث می‌شود تمام توان گروه‌های حامی محور مقاومت صرف مقابله با آن‌ها شود.

تربیت نسل جدید تروریست‌های تکفیری و تداوم افراط‌گرایی: داعش برای پرورش تعداد هرچه بیشتر نیروهای تکفیری، از کودکان به‌صورت گسترده در عملیات‌های انتحاری و دیگر امور قلمرو خود استفاده می‌کند. این گروه تروریستی به‌طور ویژه به تربیت کودکان در مناطق تحت اشغال خود توجه دارد و هزینه‌های سنگینی را برای القای ایدئولوژی خشن به کودکان اختصاص داده است.

۶. سیاست خارجی ایران و فرصت‌های به‌دست‌آمده در تقابل با داعش

معرفی اسلام ناب: خشونت‌های وحشتناک داعش خودبه‌خود موجب کاهش جذب نیرو شد و زمینه افول آن را فراهم ساخت. جمهوری اسلامی ایران با توسل به اندیشه‌های امام خمینی^(ره) الگویی متفاوت با آنچه تکفیری‌ها به نام اسلام به جهانیان معرفی می‌کردند ارائه کرده است.

آشکار شدن ماهیت غیر خشونت‌ورز ضدتروریستی ایران: جمهوری اسلامی ایران از ابتدای انقلاب اسلامی همواره به‌عنوان اولین قربانی تروریسم خسارتی جبران‌ناپذیر را متحمل شده است. اکنون نیز مبارزه بی‌امان جمهوری اسلامی ایران با داعش که به‌عنوان خطرناک‌ترین گروه

تروریستی در جهان امروز شناخته می‌شود نشان‌دهنده‌ی واهی بودن ادعاهای غرب مبتنی بر حمایت ایران از تروریسم است.

تثبیت قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران: مبارزه با تروریست‌های تکفیری موقعیت و اهمیت نقش ایران را در ایجاد نظم و ثبات منطقه‌ای بیش از هر زمان دیگر به اثبات رساند. حضور داعش در کشورهای عراق و سوریه باعث شد تا بیش از چهل کشور دنیا به رهبری آمریکا، ائتلافی نمایشی را علیه داعش تشکیل دهند. این در حالی بود که برخی از این کشورها به‌ویژه عربستان، ترکیه، آمریکا، امارات، قطر و انگلستان در تشکیل و تجهیز داعش نقش بسیار تأثیرگذاری ایفا کردند. جمهوری اسلامی ایران هرگز در این ائتلاف نمایشی حضور نیافت و در مقابل، از فرصت‌ها استفاده کرد و پیش از اقدام آمریکا و هم‌پیمانانش به کمک دولت مردم عراق و سوریه علیه گروه تروریستی داعش شتافت. اقدامات اثربخش ایران موجب شد که تمام دولت‌مردان عراقی و سوری و مخالفان جمهوری اسلامی ایران به تأثیر کمک‌های ایران در پیشگیری سقوط کامل دولت عراق و سوریه توسط داعش اعتراف کنند. همین امر موجبات تصویر قدرت منطقه‌ای ایران را فراهم آورد.

پیوند شیعه و سنی: هرچند تشکیل داعش برای تشدید اختلافات فرقه‌ای بود، اما با نمایان شدن حقیقت، پیوندهای میان شیعه و سنی روزبه‌روز تقویت شد؛ به‌طوری که اکنون رهبران مذهبی شیعه و سنی هماهنگ با هم علیه این گروه تکفیری اسلام جهاد می‌کنند و ده‌ها هزار نفر شیعه و سنی برای مقابله با داعش به دعوت جهاد لبیک گفته‌اند (میریوسفی و غریبی، ۱۳۹۵: ۱۶۴).

تقویت پیوند قومیتی مردم عراق، سوریه و ایران: تفرقه‌ی قومیتی در عراق به‌ویژه در میان کردها با اعراب مانند دیگر اختلافات بسیار چشمگیر بود. در طول دهه‌ی گذشته کردها عملاً به‌دنبال زمینه‌سازی استقلال خود بودند و در روزهای آغازین ورود داعش به عراق تلاش می‌کردند که با تصرف برخی تأسیسات و پایگاه‌ها، پشتوانه‌ی اقتصادی و استقلال خود را نیز به دست آورند. با ادامه یافتن وحشیگری‌های داعش نه‌تنها رابطه‌ی کردها با دیگر مردم عراق بهبود یافت که کردها پس از دریافت کمک‌ها و حمایت‌های ایران به اشتباه خود پی بردند. این ماجرا درباره‌ی کردهای سوریه بسیار پررنگ‌تر بود و جایگاه داعش را متزلزل‌تر ساخت.

تضعیف آمریکا، رژیم صهیونیستی و هم‌پیمانان آنان: حمایت‌های بی‌دریغ از تروریست‌های وحشی و ناتوانی در سرکوبی گروهک تروریستی باعث شده تا هم مبانی حقوق

بشر و شعارهای توخالی غرب و مجامع بین‌المللی نزد مردم دنیا رنگ ببازد و هم از اقتدار و اعتبار این گروه‌ها در دنیا کاسته شود (رضایی و موسوی، ۱۳۹۶: ۱۶۲).

۷. اهداف سیاسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران برای حضور پررنگ

در عراق و سوریه برای جلوگیری از حضور داعش

تلاش برای حفاظت از اماکن مقدس عراق در مقابله با داعش.
ارتباط بیشتر با اقلیم کردستان عراق به منظور جلوگیری از پیشروی داعش در اقلیم.
سازمان‌دهی نیروهای شبه‌نظامی و مردمی شیعی در عراق برای مقابله با داعش.
انجام فعالیت مستشاری در ارتش عراق برای مقابله با داعش.
تقویت حضور نظامی مستقیم در خاک عراق در مجاورت مرزهای ایران.
روی کار آمدن حکومت مرکزی مقتدر شیعی که مورد توافق همه عراقی‌ها باشد.
نزدیکی هرچه بیشتر ایران به حزب‌الله با هدف مقابله با پیشرفت داعش در سوریه.
حفاظت از اماکن مقدس سوریه.
رایزنی گسترده با روسیه و چین به منظور حفاظت از بشار اسد در مقابله با داعش.
پیوستن به ائتلاف ضد داعش سوریه شامل روسیه، عراق، سوریه و حزب‌الله.
اجازه همراهی در زمینه موشکی روسیه علیه داعش از طریق فضای ایران (سنایی و کاویان‌پور، ۱۳۹۵: ۱۵۷).

۸. علل سیاسی حمایت جمهوری اسلامی ایران از عراق و سوریه در دفع داعش

داعش با بهره‌گیری از تسلیحات پیشرفته و کمک‌های مالی، لجستیکی و نظامی و برخی از کشورهای منطقه و فرامنطقه توانست به سرعت در کشورهای عراق و سوریه نفوذ کند و مناطق وسیعی را تحت کنترل خود درآورد. این مسئله باعث شد که دولت‌های شیعی در عراق و سوریه در معرض فروپاشی قرار بگیرند. با این کار، محور مقاومت که برگرفته از اتحاد ایران، سوریه، عراق، فلسطین و لبنان است در معرض فرسایش و تهدید قرار می‌گیرد (رجبی، ۱۳۹۱: ۱۲۳).
داعش با شعارها و اقدامات ضدشیعی، در راستای اهداف کشورهایایی مثل عربستان و ترکیه عمل می‌کند که خواهان کاهش نفوذ ایران در منطقه به نفع خود هستند. از این رو، این کشورها از گروه‌های معارض در سوریه حمایت می‌کنند و خواهان حکومتی سنی‌مذهب در آنجا هستند.

داعش همچنین می‌تواند خطری برای تمامیت ارضی ایران به حساب آید. داعش در اندیشه ایجاد خلافت بود و ایجاد خلافت مستلزم ادغام کشورهای منطقه در یک کشور است. آن‌ها می‌توانستند با حمله به مرزهای ایران و مکان‌های مقدس شیعی و همچنین با عملیات تروریستی در داخل تهدیدات امنیتی بزرگی برای جمهوری اسلامی ایران به وجود آورند. علاوه بر این‌ها، به دلیل حضور اقوام مختلف و همچنین گروه‌های معارض و مخالف جمهوری اسلامی، اندیشه‌های فروپاشی می‌تواند به داخل مرزهای ایران اشاعه یابد و موجبات بی‌ثباتی در داخل را فراهم آورد. به همین دلیل جمهوری اسلامی به حمایت از نظام شیعی در عراق و اسد در سوریه پرداخت و به شدت با داعش مبارزه کرد و آن را تهدیدی برای خود دانست.

چگونگی مقابله با داعش نیز به تقابل بین ایران و سایر بازیگران منطقه‌ای مثل ایران و عربستان انجامید و معمولاً پای ایالات متحده آمریکا را هم به بهانه مبارزه با داعش به منطقه باز کرد. دشمن شماره یک ایران، یعنی اسرائیل نیز در این میان با حمایت از داعش و استقلال کردستان عراق هرچه بیشتر به تهدیدات امنیتی علیه ایران دست زد. در نتیجه می‌توان علل سیاسی جمهوری اسلامی ایران در عراق و سوریه در دفاع داعش را این‌چنین برشمرد:

داعش مانع عمده‌ای در راه محور مقاومت بود.

عراق و سوریه مأمّن مناسبی برای فعالیت گروه‌های معاند و رژیم‌های مخالف جمهوری اسلامی بود. به همین دلیل ایران به‌خوبی این مناطق را تحت نظر داشت.

در صورت ناکامی دولت عراق و سوریه، گروه‌های تکفیری بیشتری در این کشورها شکل می‌گرفت و حتی این گروه‌ها ممکن بود از نیروهای قومی در ایران نیز یارگیری کنند.

پیوستگی جغرافیایی عراق و سوریه و ناکامی دولت می‌توانست دو حلقه مهم جبهه مقاومت را در مقابل اسرائیل تضعیف کند که این مسئله باعث تضعیف گفتمان شیعه و انزوای جمهوری اسلامی ایران می‌شد.

پس از تغییر رژیم سوریه و گسترش داعش در عراق به‌طور حتم دولت‌های بعدی روابط دوستانه‌ای با ایران نخواهند داشت؛ بنابراین لازم بود که ایران حتی با ابزار نظامی از محور مقاومت حمایت کند.

اگر عراق توسط داعش تجزیه شود استقلال کردستان عراق حتمی است و تشکیل کشوری مستقل به این معناست که ایران یک همسایه مزاحم خواهد داشت و باید بخش اعظم توان امنیتی

خود را برای بازدارندگی این همسایه صرف کند. در واقع کردستان تهدیدی وجودی برای ایران خواهد بود. مضاف بر این، واضح است که یک دولت فرمانده بر این منطقه حاکمیت خواهد کرد و مسئولیت‌پذیری آن در قبال امنیت مرزهای ایران حداقل خواهد بود (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۹۰).

شکست دولت سوریه به‌عنوان دولت ورشکسته نوعی تغذیه برای ویروس‌های مختلف شرور تروریستی است که نظم جهانی گسترده را مبتلا و بی‌ثبات می‌کند (یگانه، ۱۴۰۳: ۴۷).

۹. علل سیاسی عدم همکاری ایران با عربستان سعودی و ترکیه و کاهش همکاری با روسیه در دفع داعش

۹-۱. عربستان سعودی

عربستان به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی منطقه خاورمیانه در طول دهه‌های گذشته به داشتن رویکردهای محافظه‌کارانه مشهور بوده است. ساختار سیاسی و داخلی این کشور پرورش گروه‌های تروریستی را تقویت می‌کرد. ایدئولوژی داعش به وهابیت و سعودی‌ها بسیار نزدیک است. به‌علاوه، عربستان در راستای اهداف و راهبردهای خود از سازمان‌های جهادی حمایت و به آن‌ها کمک کرده است. عربستان سعودی به‌همراه متحد اصلی‌اش اسرائیل هر دو به‌طور سنتی برای مدت طولانی سرمایه‌گذار اصلی داعش و گروه‌های مشابه بودند. حمایت عملیاتی عربستان از گروه‌های تروریستی بیشتر در بحران سوریه از جمله در آموزش استفاده از تسلیحات تهاجمی و موشک‌های ضدتانک به چشم می‌خورد. در عراق نیز ساختار جغرافیایی به‌گونه‌ای است که مجاورت غرب این کشور، یعنی محل صدور داعش با شرق سوریه و نیز مجاورت آن با عربستان و اردن موجب تقویت و تجهیز این گروه شد.

نکته مهم برای عربستان استفاده ابزاری از این گروه در ایجاد چالش برای ایران بود؛ زیرا داعش منطقه‌ای نظیر سوریه را درگیر جنگ کرد و همین برای تهران چالش امنیتی مستقیم محسوب می‌شد. لذا ریاض سعی کرد تا سیاست خارجی تهاجمی با محوریت مقابله با ایران و جهان تشیع را برای اقناع وهابیت حاکم در سطح داخلی و متوجه ساختن آن‌ها به گسترش نفوذ ایران به کار بگیرد. در واقع، علاوه بر وهابیت و تکفیر آنچه تحت عنوان حمایت عربستان از داعش مطرح است، برای تقویت توان تهدیدزدایی داعش علیه ایران نیز ارزیابی می‌شود؛ زیرا به

نظر می‌رسید عربستان با درک منظومه فکری داعش که مقابله با ایران و تشیع را به‌عنوان هدف فوری در نظر دارد، از داعش به‌عنوان حربه‌ای به‌منظور مهار نفوذ ژئوپلیتیکی ایران در منطقه استفاده کند. این رویکرد ریاض بخشی از سیاست خارجی تهاجمی عربستان معروف به دکترین سلمان است که مبنای آن جلوگیری از افزایش قدرت ایران در منطقه بود. دکترین سلمان ایران را علت اصلی بسیاری از مشکلات سیاسی و امنیتی در منطقه غرب آسیا می‌دانست و به عبارتی این دکترین حاصل نیاز استراتژیک عربستان در وضعیت جدید منطقه و حمایت از گروه‌هایی نظیر داعش نیز در چارچوب چالش‌زایی برای ایران بود (ابراهیمی، ۱۳۸۹: ۱۳۲).

۹-۲. ترکیه

درباره سیاست ترکیه در قبال داعش دو دیدگاه متضاد شکل گرفته بود. از طرفی دیدگاه دولت ترکیه که مدعی بود نه تنها هیچ‌گاه به این گروه تروریستی کمک نکرده بلکه اولین کشوری بوده که از آن در عرصه بین‌المللی به‌عنوان سازمانی تروریستی یاد کرده و با آن به مبارزه پرداخته است. در مقابل این به نظر می‌رسید نوعی اتفاق‌نظر بین‌المللی وجود داشته که ترکیه روابط خوبی با داعش برقرار کرده است. بر اساس این دیدگاه، ترکیه درخصوص تبادلات مرزی، سازمان‌دهی و جذب نیرو توسط داعش در داخل خاک خود اغماض کرده یا عکس‌العمل مؤثر نشان نداده است. این دیدگاه همچنین بر نزدیکی ایدئولوژی اردوغان و همفکران او با گروه‌های افراط‌گرا تأکید داشت. ایدئولوژی اخوانی اردوغان، تمایلات افراد عضو حزب عدالت و توسعه و جریان‌های نزدیک به آن به همراه وجود دشمنان مشترکی چون ایران و بشار اسد باعث نزدیکی مواضع و همکاری داعش و ترکیه شده بود. همچنین بسیاری از شبه‌نظامیان پس از عبور از ترکیه در سوریه و عراق به داعش پیوستند. ترکیه برای متوقف کردن آن‌ها کوششی نکرد و آن‌ها مرز ترکیه را دروازه جهاد می‌خواندند.

علاوه بر این، ترکیه از ایده داعش در تکفیر سایر قومیت‌ها از جمله کردها در سوریه استقبال می‌کرد. همچنین به نظر می‌رسد ترکیه در نظر داشت تا در درازمدت با جلب حمایت آمریکا، مناطق کردنشین در مرز سوریه را به قلمرو خود ضمیمه کند. ترکیه همچنین از سلطه داعش بر مناطق نفت‌خیز سوریه، شمال و شمال‌غربی عراق استفاده کرد و مشتری اصلی قاچاق نفت داعش بود. اما مسئله مهم‌تر در رویکرد ترکیه به گروه‌های تکفیری مانند داعش، مهار ایران است. این موضوع در سطح منطقه موجب نزدیکی آنکارا به ریاض در مقطع سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶ و

دیدارهای متعدد مقامات دو کشور برای دستیابی به یک راهبرد مشترک درباره ایران شد (نادری و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۴۰).

در نهایت می‌توان گفت جمهوری اسلامی ایران با توجه به مؤلفه‌هایی همچون تأثیرگذاری عمیق ایران و شیعیان خاورمیانه و تشکیل محور مقاومت در منطقه و همچنین مقابله مؤثر با تهدید مختلف در محیط پیرامون خود توانسته بود تا قدرت و ضریب نفوذ خود به معنی توان تأثیرگذاری بر کشورهای پیرامونی را افزایش دهد. در نتیجه عربستان و ترکیه به‌منظور مهار ایران حمایت از گروه‌های تکفیری نظیر داعش را در دستور کار خود قرار دادند و در واقع این دو کشور با درک تهدید ایران سعی در حمایت از این گروه برای تداوم هرچه بیشتر بحران و بی‌ثباتی در سوریه و عراق به‌عنوان ایجاد چالش برای متحدان ایران داشتند. بدین ترتیب ایران نمی‌توانست با این دو کشور اتحاد و ائتلافی بنیادین به‌منظور دفع خطرات و تهدیدات داعش داشته باشد (اردم و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶۴).

۳-۹. اسرائیل

رویکرد منطقه‌ای اسرائیل در مقام خصم ایران هم‌پوشانی قابل ملاحظه‌ای با داعش داشت. حضور گروه‌های تروریستی نظیر داعش در سوریه در ابعاد ژئوپلیتیک به نفع اسرائیل بود. هدف اصلی داعش تضعیف جبهه مقاومت در منطقه بوده است. جبهه مقاومت متشکل از ایران، سوریه، حزب الله و گروه‌های مقاومت فلسطینی در تقابل با اهداف واشنگتن و تل‌آویو قرار داشت. از این منظر، سرنوشتی دولت قانونی سوریه موجب می‌شد تا از این طریق پل ارتباطی میان ایران، حزب الله و گروه‌های فلسطینی قطع شود. داعش همچنین با فراهم کردن شرایط تجزیه کشورهای بزرگ خاورمیانه در جهت منافع و امنیت اسرائیل گام برمی‌داشت. اقداماتی که این گروه و سایر گروه‌های تکفیری در عراق و سوریه به راه انداخته‌اند شامل گسترش جنگ‌های داخلی، تبدیل دولت‌های مقتدر به شبه‌دولت‌های ناتوان و تجزیه احتمالی منطقه همگی منافع این رژیم را تأمین می‌کرد.

۴-۹. روسیه

رویکرد روسیه در بحران سوریه نتایج مثبتی برای ایران به بار آورد. اولین پیامد مثبت بر منافع ملی ایران حفظ نظام حاکم بر سوریه به‌عنوان متحد استراتژیک ایران بود. به‌طور کلی سوریه در سیاست خارجی ایران اهمیت فراوانی دارد که از دلایل آن می‌توان به این موارد اشاره کرد:

همسویی با سیاست‌های ضدآمریکایی و به‌ویژه ضدصهیونیستی و مهم‌ترین هم‌پیمانان استراتژیک منطقه‌ای ایران و ژئوپلیتیک خاص سوریه در منطقه آسیای جنوب‌غربی، مدیترانه و حمایت از مقاومت و گروه‌های فلسطینی و لبنانی و نقشی که سوریه در تحولات لبنان به‌عنوان حامی گروه حزب‌الله لبنان دارد. از نظر ایران روسیه می‌توانست موازنه‌دهنده موضع ایران در مسائل بین‌المللی به‌ویژه در مقابل غرب و بازدارندگی قدرت‌های منطقه‌ای باشد و تلاش‌های آن‌ها را برای حذف نقش ایران در منطقه ناکام بگذارد. همچنین روسیه برخلاف خواسته آمریکا از حضور و مشارکت ایران در مذاکرات صلح روسیه حمایت کرده که این امر به تقویت نقش ایران در معادلات سیاسی سوریه منجر شده است.

۹-۴-۱. چالش‌های روسیه برای منافع ایران

روسیه و ایران در بحران سوریه، به‌دلیل بعضی هم‌پوشانی‌های مقطعی منافع، همکاری و تعامل داشتند که این مسئله با چالش‌هایی مواجه شد. موضوع اول به منفعت‌طلبی روس‌ها و نگاه آن‌ها برمی‌گردد که همواره به‌دنبال منافع و افزایش قدرت خود بودند و همکاری و ائتلاف میان دولت‌ها تا زمانی مداومت دارد که منافع ملی و مصالح قدرتشان ایجاب کند. به نظر می‌رسد نگاه روسیه به همکاری و روابطش با ایران نشئت گرفته از چشم‌انداز کلان این کشور به سیاست جهانی بود. روسیه در همکاری‌های خود با ایران به منافع بلندمدت و دستاوردهای نسبی این همکاری‌ها توجه داشت؛ بنابراین، روسیه از این بیم داشت که با گسترش همکاری‌های خود موجب شود ایران به موقعیتی مهم در منطقه برسد و به رقیبی برای روسیه در آینده تبدیل شود. از طرف دیگر ایران نیز نوعی سوءظن به رفتارهای روسیه داشت که ناشی از وضعیت آناارشی بود که در فضای بی‌اعتمادی حاکم بر روابط بین‌الملل و ترس کشورها از ترس فریب خوردن به وسیله شرکا در ایجاد و تداوم همکاری با کشورهای دیگر وجود داشت. روسیه به هیچ وجه در درازمدت راضی به افزایش دشمنی آمریکا با خودش به‌خاطر دوستی با ایران نبود؛ زیرا این امر هزینه‌های زیادی را بر آن‌ها تحمیل می‌کرد. بنابراین، معامله احتمالی مسکو و واشنگتن بر سر موضوع سوریه ممکن بود با منافع ایران سازگاری نداشته باشد (صادقی و مرادی، ۱۳۹۶: ۱۶۶-۱۶۷).

موضوع دوم به حاشیه رفتن احتمالی نقش و بازیگری ایران در سوریه بود که تهدیدی بالقوه برای منافع منطقه ایران محسوب می‌شد. اگرچه در آغاز حضور فعالانه روس‌ها در سوریه، روسیه به‌شدت نیازمند همکاری و همراهی و پشتیبانی ایران بود، اما در ادامه ممکن بود از میزان نیاز به

ایران در منطقه به‌ویژه در سوریه کاسته شود. همچنین اینکه در آینده نقش روسیه در سوریه افزایش خواهد یافت ولی نقش ایران در این کشور افزایش نخواهد داشت. اگرچه روسیه با قدرت هوایی خود و ایران با نیروی زمینی خود نقش مؤثری در صحنه معادلات سوریه داشتند، ولی از اینکه جایگاه ایران در صحنه جنگ سوریه تحت رهبری عملیات هوایی روسیه قرار بگیرد و نقش مستقلانه ایران را تحت الشعاع قرار دهد خطری برای این کشور محسوب می‌شد.

موضوع مهم دیگر این است که روسیه تمایل داشت سوریه را به‌عنوان یک کشور سکولار ببیند. بر همین اساس، روسیه در نهایت خواهان ترکیباتی است که بتواند با شریک کردن اعراب سنی در قدرت، ترکیه و عربستان را هم راضی کند. در حالی که جمهوری اسلامی ایران خواهان این بود که به سوریه کمک کند تا ساختاری دولتی شکل دهد که در آن اقلیت علوی برتری خود را بر اکثریت سنی سوریه از دست ندهد. ایران نگران بود اعطای نقش مهم به اهل تسنن در سوریه منجر به تضعیف نیروهای طرفدار در سوریه شود. تهران بر ماندن اسد به‌عنوان رئیس‌جمهور تأکید داشت، حال آنکه مسکو آمادۀ مصالحه بر سر ریاست جمهوری اسد بود. برای روسیه مسئله این نیست که چه کسی سوریه را رهبری خواهد کرد، بلکه مهم این است که رئیس‌جمهور آینده سوریه چگونه منافع روسیه را تضمین خواهد کرد.

موضوع مهم دیگر مسئله اسرائیل است. ایران سوریه را به‌خاطر اینکه به‌مثابه جبهه ایران علیه اسرائیل است دارای اهمیت می‌دانست. ایران اسرائیل را دشمن خود در نظر گرفته و شعار نابودی‌اش را مطرح می‌کرد، در حالی که روسیه دارای مناسبات مستمر و همکاری نزدیک با آن رژیم بود.

همکاری مسکو با سایر قدرت‌های منطقه‌ای درگیر در بحران سوریه عامل دیگری بود که منافع ایران را به چالش می‌کشاند. روسیه در طول سال‌های اخیر همواره در تلاش بود تا در روابط خود با قدرت‌های خاورمیانه توازن ایجاد کند. این رویکرد نه تنها توازن بازیگری مسکو میان این قدرت‌ها را افزایش می‌داد، بلکه قدرت چانه‌زنی آن مقابل غرب را نیز به فزونی می‌کشاند. مسکو بر آن بود که به‌رغم برخی اختلافات سطحی، روابط را با همه طرف‌ها در خاورمیانه حفظ کند. حتی در مقاطع تشدید اوضاع به‌واسطه بحران سوریه و مخدوش شدن روابط مسکو با ترکیه و عربستان برخی مجاری را باز نگه‌داشت؛ بنابراین، روسیه در منطقه خاورمیانه به‌ویژه در سوریه

درصد استفاده از همکاری همه بازیگران بود تا خود را به مثابه یک قدرت برتر منطقه‌ای معرفی کند که در بین کشورهای منطقه نیز مشروعیت دارد (درآینده و احمدی، ۱۳۹۷: ۸۸-۹۰).

۱۰. دومینوی سقوط اسد

حلب، حما، دیرالزور، حمص، درعا، سویدا و در نهایت دمشق استان‌های سوریه بودند که از ۷ تا ۱۸ آذر ۱۴۰۳ (۲۷ نوامبر تا ۸ دسامبر ۲۰۲۴)، یکی پس از دیگری در دومینوی تصرف گروه‌های مخالف حکومت بشار اسد گرفتار شده و سقوط کردند تا رسانه‌های جهان در میان بهت و ناباوری تسلیم ارتش سوریه و فرار رئیس‌جمهور این کشور به روسیه را گزارش کنند.

مخالفان اسد، نه از پاییز ۲۰۲۴ که از بهار ۲۰۱۱ راه خود را از نظام سیاسی او جدا کردند و اگرچه در ابتدا با حضور گروه‌های روشنفکر سکولار و ملی‌گرا شناخته می‌شدند، اما آرام‌آرام نام‌هایی چون تحریرالشام، جبهه‌النصره، داعش، کردهای مخالف دولت، نظامیان مخالف نظام، ارتش آزاد و انواع دیگر گروه‌های تندرو و افراطی پرچم این مخالفت‌ها را به دست گرفتند و آن را از مسیر بهار عربی خاورمیانه به خزان ایدئولوژی‌های سلفی تغییر دادند. بشار اسد در برابر این جریان‌های افراطی توان لازم برای ایستادگی نداشت و این ایستادگی به کمک گروه‌های مستشاری ایران و روسیه صورت گرفت و تا حد قابل قبولی هم به سامان‌بخشی امنیت در این کشور منجر شد. این آتش زیر خاکستر اما در بحبوحه حملات رژیم اسرائیل به غزه و لبنان و در حالی که چشم جهان به انتظار یک آتش‌بس در لبنان دوخته شده بود، بار دیگر سر برآورد و این بار اسد اراده لازم برای ایستادگی نشان نداد و از همین رو تصمیم او فرار از مهلکه و سپردن سکان به محمد الجولانی از گروه تحریرالشام بود. الجولانی به فاصله اندکی پس از پیروزی لباس رزم از تن بیرون کرد و در هیئت و قامت تازه‌ای به لنز دوربین‌های متمرکز شده روی خود در کاخ الشعب سوریه لبخند زد و ادعا کرد که از منطق تحریرالشام و القاعده عبور کرده و منطق امروز او پیشرفت و توسعه سوریه است.

بر مبنای منطق جامعه‌شناسی، اقتصاد و سیاست در سوریه، سقوط نظام اسد به دلیل تنزل ملموس اعتماد سیاسی میان مردم و حکومت، بحران‌های اقتصادی فلج‌کننده و ویرانی کشور در نتیجه سال‌ها جنگ، قابل پیش‌بینی بود؛ اما از منظر نظام بین‌الملل این رویداد سریع‌تر از آن بود که بتوان در تحلیل دلایل، عواقب و تبعات آن سخن گفت. از این رو بسیاری از تحلیلگران داخلی و خارجی در چندمین ماه سقوط نظام سیاسی در سوریه، همچنان درباره آینده این نظام و هیتی که بر آن

حاکم است با احتیاط سخن می‌گویند؛ اما اعتقاد بیشینه بر این است که ادعاهای دولت سوریه در احترام به همه گروه‌های مذهبی، فکری، زنان و روشنفکران در عالم واقعیت چندان اجرایی نشده و چالش‌های دیکتاتوری سکولار به دیکتاتوری سلفی هم کشیده خواهد شد.

محمد الشرع که وعده تشکیل دولت فراگیر تا مارس ۲۰۲۵ را داده بود، امروز از دشواری‌های این مسیر سخن می‌گوید و معتقد است برای رسیدن به این دولت و تغییر قانون اساسی دست کم سه سال زمان نیاز است. همه معارضان دولت اسد در دولت الجولانی تعیین تکلیف نشده‌اند و کردها، ارتش آزاد، علوی‌ها و برخی گروه‌های مورد حمایت آمریکا همچنان جایگاه خود را در پازل حکومت جدید نمی‌یابند. اما این تمام مشکل سوریه نیست؛ بر اساس گزارش سازمان ملل، ۹۰ درصد از مردم سوریه در حال حاضر زیر خط فقر زندگی می‌کنند و ۷۵ درصد به کمک‌های فوری بشردوستانه نیاز دارند. هفت میلیون آواره داخلی وجود دارد و بیش از پنج میلیون نفر به مصر، عراق، اردن، لبنان و ترکیه گریخته‌اند.

خلاً قدرت پس از سقوط اسد و خروج نیروهای مستشاری به‌خوبی در بخش‌های مختلف سوریه و به‌ویژه در مرزهای این کشور با سرزمین‌های اشغالی احساس می‌شود. رژیم اسرائیل بارها در طول ماه‌های گذشته حاکمیت ملی سوریه در بلندی‌های جولان را نقض و بسیاری از زیرساخت‌های این کشور را بمباران کرده است؛ اما سکوت مرموز دولت الجولانی در این زمینه علامت سؤال بزرگی در روابط دمشق و تل‌آویو ایجاد کرده است. این‌ها معضلات عمده دولت انتقالی الشرع در سرزمین شام است؛ معضلاتی که مهم‌ترین گام حل آن‌ها رفع تحریم‌های شدید غرب است که با زاویه دید مثبتی که آمریکا و اروپا از آن به الشرع می‌نگرند، احتمال برداشته شدن آن روزه‌روز بیشتر هم می‌شود (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳).

۱۱. شام تازه در خاورمیانه

ژئوپلیتیک سوریه این کشور را برای همه کشورهای غرب آسیا و خاورمیانه به حلقه‌ای مهم تبدیل کرده و از این‌رو تمام تحولات آن با دقت رصد و تحلیل می‌شود. ناگفته پیداست که تغییر رژیم سیاسی در این کشور و حضور تفکری که با تفکر پیشین اختلاف زاویه‌ای ۱۸۰ درجه‌ای دارند، در نوع و کیفیت روابط سوریه با کشورهای همسایه و منطقه تغییرات قابل تأمل ایجاد کرده و برای همه آن‌ها تبعاتی داشته و خواهد داشت. شام جدید از همان ۸ دسامبر تا همین چند ماه گذشته در روابطی نزدیک و صمیمانه با همسایه شمالی خود به سر می‌برد و ترکیه خود را فاتح اصلی میدان

سقوط اسد و ظهور الجولانی می‌دانست. ابراهیم کالین، رئیس سازمان اطلاعات ترکیه، در همان نخستین روزهای فتح شام به دست الجولانی به این کشور سفر کرد و در مسجد اموی دمشق نماز خواند. دو هفته بعد هم هاکن فیدان، وزیر امور خارجه ترکیه، با الجولانی دیدار و درباره آینده روابط دو کشور گفت‌وگو کرد.

قطر هم دیگر کشوری بود که همزمان با دگرگونی‌های سیاسی در سوریه تلاش کرد از این تحولات عقب نماند و مشارکت فعالی در این زمینه داشت. عراق بیش از هر کشور دیگری نگران سقوط اسد و ورود به درگیری‌های تازه در منطقه از یک سو و تحرکات گروه‌های تروریستی و تجزیه‌طلب از سوی دیگر بود. به نظر می‌رسد بغداد همچنان در رابطه با نظام سیاسی جدید دمشق محتاط است و منتظر رویدادهای آینده. عربستان اما گرچه در رصد تحولات عمیق‌تر بود و دیرتر به جمع دوستان الجولانی پیوست، با دعوت از او برای حضور در عربستان و سنگ تمام گذاشتن در برگزاری مناسک حج او نشان داد که برای آینده شام نقشه‌های مهمی در سر دارد. از این‌رو می‌توان سوریه را میدان تازه رقابت ریاض و آنکارا دانست، رقابتی که ترکیبی از سیاست و اقتصاد است. سوریه امروز برای رسیدن به سطح طبیعی یک کشور نیازمند سرمایه‌گذاری‌های گسترده در حدود ۴۰۰ میلیارد دلار است و این یعنی عربستان زمین بکری برای بازی دارد و به نظر نمی‌رسد در این رقابت ترکیه بتواند برنده باشد و در نهایت می‌توان آینده سوریه را در مثلی از کشورهای ترکیه، قطر و عربستان تصور کرد که سایه آمریکا هم بر آن سنگینی خواهد کرد و اروپا هم در پی سهم خود از آن خواهد بود.

۱۲. ماهیت پیچیده روابط ایران و سوریه؛ گذشته‌ای که آینده سیاست خارجی را

مبهم ساخته است

سقوط حکومت بشار اسد اگرچه برای تمام منطقه عجیب بود، اما شوک آن برای تهران عمیق‌تر و گسترده‌تر بود. جمهوری اسلامی ایران به دلایل تاریخی، انسانی، سیاسی و امنیتی در سال‌های گذشته و درخواست و تأیید اسد، در کنار او با گروه‌های تروریستی جنگید؛ اما به محض تردید و تعلل اسد در حفظ نظام خود، کنار ایستاد تا مردم سوریه تصمیم‌گیر اصلی رویدادها باشند.

شوک ابتدایی سقوط نظام سوریه سبب شد که تهران از حاکمان جدید این کشور تنها به یک خواسته بسنده کند و آن حفظ حرمت عتبات و شیعیان سوریه بود که الجولانی تا کنون تا حدودی

توانسته این خواسته را اجابت کند. اکنون اما در چندمین ماه سقوط، میان تهران و دمشق سیگنال‌هایی در حال تبادل است.

محمدرضا رثوف شبیانی، نماینده ویژه وزیر امور خارجه در امور سوریه، با تأیید تبادل پیام بین تهران و دمشق گفت: «ایران به صورت غیرمستقیم با مسئولین کنونی سوریه در ارتباط است و پیام‌هایی نیز دریافت کرده‌ایم. نگاه ایران نسبت به بازگشت روابط روبه‌جلو است و با تأمل و تأنی تحولات را رصد می‌کنیم.» شبیانی همچنین در بهمن‌ماه ۱۴۰۳ و در سفری به روسیه، درباره تحولات منطقه که مهم‌ترین آن سوریه بود، با مقامات روس دیدار و گفت‌وگو کرد.

در میان تمام تحولات، موضع ایران در قبال آن اصول ثابتی دارد که از سوی سید عباس عراقچی، وزیر امور خارجه، و دیگر مقامات اعلام شده است: تهران از ثبات و آرامش سوریه استقبال و حمایت کرده و تأکید دارد که آینده سوریه باید به دست خود مردم، بدون هرگونه دخالت خارجی، با مشارکت فراگیر بازیگران داخلی در تصمیم‌گیری سیاسی، در قالب گفت‌وگوهای ملی و قطع‌نامه ۲۲۵۴ تعیین شود. ایران برای آینده روابط خود با سوریه پساند، رفتارهای دولت و نظام سیاسی جدید، تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی را در نظر گرفته و تلاش خواهد کرد تا اثرگذاری خود را تداوم ببخشد. تهران پیش از هر تصمیم استراتژیک یا تاکتیکی، رفتار حاکمان جدید با مردم سوریه را ملاک عمل قرار خواهد داد و در صورت رضایت مردم از دولت الشرع، در قالب گفت‌وگوهای منطقه‌ای با دولت جدید سوریه مسیرها را برای تعامل باز خواهد کرد؛ به این معنا که ایران به‌عنوان بازیگری مستقل و با رویکردی تازه و متناسب با دولت جدید در شام مواجه می‌شود.

در این مسیر جمهوری اسلامی ایران در قالب قطع‌نامه ۲۲۵۴ و در کنار نظام بین‌الملل از گفت‌وگوهای سوری - سوری حمایت کرده و نقش خود را در آینده شام مثبت ایفا خواهد کرد. برای تهران در شرایط کنونی این مسیرها اولویت نخست است؛ به این معنا که ایستادن جمهوری اسلامی ایران در سمت نظام جدید سوریه به رفتار و اقدام‌های الشرع در میدان بستگی مستقیم دارد (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳).

۱۳. داعش تهدیدی جهانی است و نیاز به پاسخی جهانی دارد

در کل جمهوری اسلامی ایران بی‌شک می‌داند که اقدام نظامی آن‌هم اقدام نظامی هماهنگ بین کشورهای منطقه تنها بخشی از راه‌حل مقابله با گروه‌های تروریستی تکفیری از جمله داعش است

که کشورهای منطقه باید به این درک برسند که امنیت همگان در مقابله با بحران فعلی داعش به هم وابسته است و آتش تعصب و افراط‌گرایی فردی و یک‌جانبه خاموش نمی‌شود. پس باید دریافت که داعش به حتم توسط آنچه ائتلاف بین‌المللی خوانده می‌شود شکست نخواهد خورد؛ به‌ویژه اینکه آمریکا بارها آشکارا در مواقعی که داعش در مرحله ضعف و ازهم‌پاشیدگی قرار می‌گیرد از آن حمایت می‌کند (توکلی، ۱۳۹۳: ۱۷۶).

باید توجه داشت که داعش تهدیدی جهانی است و نیاز به پاسخ جهانی دارد. کشورهای منطقه از جمله ایران باید به این باور برسند که تنها با یک گروه تروریستی مبارزه نمی‌کنند، بلکه با یک ایدئولوژی مخرب روبه‌رو هستند که جدا از عرصه نظامی، باید آن را در عرصه اندیشه و فکر نیز شکست داد. جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با داعش باید اقداماتی نظیر آماده‌باش اطلاعاتی و نظامی در مرزهای مشترک با عراق و همکاری نظامی با دولت عراق در دفع داعش و افزایش همکاری‌های اطلاعاتی با ترکیه و عراق و سوریه در مناطق کردنشین و افزایش مراقبت‌های امنیتی و اطلاعاتی در مرزهای شرقی کشور و برنامه‌ریزی برای مواجهه با خلع نظامی و امنیتی ناشی از خروج نیروهای آمریکایی را انجام دهد (ذوالفقاری و عمرانی، ۱۳۹۶: ۱۹۱).

۱۴. نتیجه‌گیری

خاورمیانه طی بیش از یک دهه اخیر دستخوش تحولات بسیاری شده و با بحران‌های مختلفی نیز مواجه بوده است. داعش مهم‌ترین گروه تروریستی است که در طی چند سال توانست گستره وسیعی را در عراق و سوریه در اختیار بگیرد. افزایش حوزه فعالیت آن از تهدیدات اصلی امنیت ملی ایران بوده است. این در حالی است که این گروه مورد حمایت برخی از بازیگران منطقه‌ای نیز قرار داشته است. سؤال اصلی در این پژوهش این بود: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال داعش در سوریه و عراق چه تغییراتی داشته است؟ با توجه به تحولات منطقه‌ای این سیاست چه تغییراتی پیش‌رو خواهد داشت؟ فرضیه تحقیق هم این است که مبارزه با جریان داعش به علت تحرک پذیری بیشتر در منطقه و عدم تمرکز در کشوری خاص و گسترش شاخه‌های منطقه‌ای دشوارتر خواهد بود و مقابله با آن نیازمند اتحاد اطلاعاتی و امنیتی منطقه‌ای خواهد بود.

برای بررسی و فهم سیاست خارجی ایران در تقابل با داعش در سوریه و عراق، از چارچوب تئوریک سازه‌نگاری استفاده شده است. در این نظریه فهم سیاست خارجی در قالب مؤلفه‌هایی مانند تشابهات و زیرساخت‌های مشترک فرهنگی، مذهبی، فضای هویتی، اسلامی، اعتقادی،

هنجاری مشترک، عوامل هویتی و غیرمادی از قبیل مذهب، فرهنگ و علایق مشترک معنا پیدا می‌کند و به نظر می‌رسد برای تبیین سیاست خارجی ایران در تقابل با داعش در خاورمیانه (عراق و سوریه) بهره‌گیری از این چارچوب نظری مفید است؛ زیرا کشورهایی مانند سوریه و عراق دارای مشترکات فرهنگی و دینی با جمهوری اسلامی ایران هستند و همین نقش مهمی در همگرایی بین این کشورها دارد؛ بنابراین، فضای حاکم بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران فضایی هویتی و اسلامی و اعتقادی و هنجاری است و این تشابهات و زیرساخت‌های مشترک فرهنگی و مذهبی زمینه حضور جمهوری اسلامی ایران در این کشورها را فراهم می‌آورد. در این میان به نظر می‌رسد ایران با توجه به مؤلفه‌هایی همچون تأثیرگذاری عمیق بر شیعیان خاورمیانه و تشکیل محور مقاومت در منطقه و همچنین مقابله مؤثر با تهدید مختلف در محیط پیرامون خود توانسته است قدرت و ضریب نفوذ خود به معنی توان تأثیرگذاری بر کشورهای پیرامونی را افزایش دهد.

حمایت از داعش از سوی بازیگرانی همچون عربستان و رژیم صهیونیستی و ترکیه به‌منزله مقابله با توان تأثیرگذاری ایران به‌عنوان رقیب اصلی آن‌ها ارزیابی می‌شود. عربستان منبع اصلی ایدئولوژیک گروه‌های تکفیری محسوب می‌شود. این کشور در راستای رقابت ژئوپلیتیک با ایران به‌ویژه بحران‌های سوریه و عراق، تأمین‌کننده بخش زیادی از اعضای داعش بوده و این گروه از حمایت‌های مالی ریاض نیز بهره‌مند شده است.

حضور داعش فرصت‌هایی را نیز در اختیار اسرائیل در ایجاد چالش برای کشورهای نزدیک به ایران همچون عراق و سوریه قرار داد. مبارزه داعش با نیروهای نظامی کشورهای درگیر به‌ویژه در سوریه نقش مهمی در خروج اسرائیل از تنگنای امنیتی در میان همسایگان عرب داشت. در ابعاد ژئوپلیتیکی نیز هدف اصلی داعش، یعنی تضعیف جبهه مقاومت، هم‌پوشانی تام و تمامی با اهداف اسرائیل در منطقه دارد. تلاش داعش برای سرنگونی دولت قانونی سوریه این فرصت را برای اسرائیل فراهم می‌کرد تا پل ارتباطی میان ایران و حزب‌الله و گروه‌های فلسطینی قطع شود.

ترکیه نیز از مهم‌ترین بازیگران منطقه‌ای در بحران سوریه و نیز از حامیان منطقه‌ای داعش محسوب می‌شود. این کشور یکی از مدخل‌های اصلی ورود آزادانه اعضای داعش به سوریه و عراق بوده است. ایران و روسیه نیز اختلافاتی در زمینه بحران سوریه دارند و در هماهنگی کامل با هم قرار ندارند؛ اما در مقطع فعلی منافع و مأموریت مشترک باعث شده تا اختلافات به چشم نیاید. وقتی اهداف دو طرف در سوریه به دست آمد و مأموریت انجام شود، آن وقت ممکن است

ائتلاف دو طرف با توجه به منافع ملی و مصالح قدرت‌ها تضعیف گردد و با توجه به سابقه تاریخی بده‌بستان‌های روسیه و با در نظر گرفتن این واقعیت که روسیه درصدد تقابل تمام‌عیار با آمریکا نیست و به چیزی جز منافع خود نمی‌اندیشد، لذا هرگونه چانه‌زنی و معامله بزرگ احتمالی این کشور با غرب می‌تواند ورق را علیه منافع ملی ایران برگرداند و تبعات سیاسی و امنیتی زیادی برای آن داشته باشد.

نکته اساسی که هدف نهایی این نوشتار بود این است که هم جمهوری اسلامی ایران و هم کشورهای منطقه باید به این درک برسند که امنیت همگان در مقابله با بحران فعلی داعش به هم وابسته است و آتش تعصب و افراط‌گرایی فردی و یک‌جانبه خاموش نمی‌شود. داعش تهدیدی جهانی است و نیاز به پاسخی جهانی دارد. جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منطقه باید به این باور برسند که تنها با یک گروه تروریستی مبارزه نمی‌کنند، بلکه با یک ایدئولوژی مخرب روبه‌رو هستند که جدا از عرصه نظامی، باید آن‌ها را در عرصه اندیشه و فکر نیز شکست دهند. در نتیجه جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با داعش باید اقداماتی نظیر آماده‌باش اطلاعاتی و نظامی در مرزهای مشترک با عراق و همکاری نظامی با دولت عراق در دفع داعش و افزایش همکاری‌های اطلاعاتی با ترکیه و عراق و سوریه در مناطق کردنشین و افزایش مراقبت‌های امنیتی و اطلاعاتی در مرزهای شرقی کشور و برنامه‌ریزی برای مواجهه با خلع نظامی و امنیتی ناشی از خروج نیروهای آمریکایی را انجام دهد.

منابع

- ابراهیمی، نبی‌الله. (۱۳۸۹). «چشم‌انداز روابط کشورهای عرب با عراق جدید»؛ *مطالعات راهبردی*، ۱۳(۴۷)، ۱۲۳-۱۵۰. https://quarterly.risstudies.org/article_892.html
- اردم، نیلوفر؛ امام‌جمعه‌زاده، سید جواد؛ گودرزی، مهناز. (۱۳۹۸). «حمایت از داعش و موازنه در برابر ایران (۲۰۱۸-۲۰۱۴)»؛ *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، ۹(۵)، ۱۴۵-۱۷۲. https://www.iisajournals.ir/article_111139.html
- بخشی شادمهری، فاطمه؛ زرقانی، سید هادی؛ خوارزمی، امیدعلی. (۱۳۹۵). «تحلیل ملاحظات پدافند غیرعامل در زیرساخت‌های شهری با تأکید بر زیرساخت آب»؛ *تحقیقات جغرافیایی*، ۳۱(۳)، ۱۰۳-۱۱۷. <https://georesearch.ir/article-1-45-fa.html>

- بصیری، محمدعلی؛ سالدورگر، الهه. (۱۳۹۶). «بررسی علل و عوامل شکل‌گیری داعش»؛ فصلنامه سیاست، ۴۷(۳)، ۵۵۳-۵۷۰. https://jpq.ut.ac.ir/article_62852.html
- پرهوده، کامران. (۱۳۹۱). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در مسئله بیداری اسلامی با بررسی موردی بحرین و سوریه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- تاجیک، هادی؛ عالیشاهی، عبدالرضا؛ مجیدی‌نژاد، سید علی. (۱۳۹۵). «گفتمان حاکم بر شکل‌گیری و فعالیت‌های داعش بر اساس نظریات اسپرینگز - تیلی»؛ فصلنامه آفاق امنیت، ۷(۲۳)، ۲۵۷-۲۸۵. https://ps.ihu.ac.ir/article_200465.html
- ترجمان، فریبا؛ دلیرپور، پرویز. (۱۴۰۲). «تحلیل نقش جمهوری اسلامی ایران در شکست گروه تروریستی داعش بر اساس رهیافت محور مقاومت»؛ مطالعات بیداری اسلامی، ۱۲(۴)، ۷-۲۹. https://www.iabaj.ir/article_189573.html
- تودنهوفر، یورگن. (۱۳۹۴). ده روز با داعش از درون دولت اسلامی. ترجمه علی عبدالهی و زهرا معین‌الدینی، تهران: انتشارات کوله‌پشتی.
- توکلی، سعید. (۱۳۹۳). «القاعده و داعش، افتراقات و تشابهات»؛ فصلنامه آفاق امنیت، ۷(۲۳)، ۱۵۱-۱۹۶. https://ps.ihu.ac.ir/article_200462.html
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران. (۱۴۰۳، ۴ اسفند). «ایران و سوریه در دوره پسااسد / اولویت تهران در شام چیست؟»؛ کد خبر: ۸۵۷۵۷۵۰۰. <https://irna.ir/xjSWr5>
- خسروی، عبدالصمد؛ زارعی، غفار. (۱۳۹۸). «جایگاه داعش در امنیتی شدن سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس»؛ پژوهش‌های سیاست جهان اسلام، ۹(۲)، ۱۰۷-۱۲۹. <https://priw.ir/article-1-958-fa.html>
- درآینده، روح‌الله؛ احمدی، حمید. (۱۳۹۷). «سیاست روسیه در بحران روسیه و پیامدهای آن بر منافع ملی ایران»؛ مطالعات روابط بین‌الملل، ۱۱(۴۴)، ۶۹-۹۵. https://journals.iau.ir/article_663462.html
- ذوالفقاری، مهدی؛ عمرانی، ابوزر. (۱۳۹۶). «تأثیر ظهور داعش بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»؛ پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۷(۲)، ۱۶۹-۱۹۵. <https://priw.ir/article-1-444-fa.html>
- رجبی، سهیل. (۱۳۹۱). «واکاوی جایگاه و نقش استراتژیک سوریه در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی»؛ فصلنامه پانزده خرداد، ۳۴، ۱۲۳-۱۵۰. <http://noo.rs/XmjXT>
- رضایی، رضا؛ موسوی جشنی، سید صدرالدین. (۱۳۹۶). «ظهور داعش و تأثیر آن بر معادلات منطقه‌ای: مطالعه موردی چالش‌ها و فرصت‌های به‌وجودآمده برای ایران»؛ جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۵(۲)، ۱۴۹-۱۷۴. https://iws.shahed.ac.ir/article_689.html

- ساداتی‌نژاد، سید مهدی. (۱۳۹۵). نقش ایالات متحده آمریکا در شکل‌گیری جریان‌های افراطی در جهان اسلام (مطالعه موردی القاعده و داعش)؛ *اندیشه سیاسی در اسلام*، ۳(۷)، ۱۲۳-۱۴۳. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_38475.html
- سنایی، اردشیر؛ کاویان‌پور، مونا. (۱۳۹۵). «ظهور داعش و تأثیر آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»؛ *مطالعات روابط بین‌الملل (پژوهشنامه روابط بین‌الملل)*، ۹(۳۴)، ۱۴۵-۱۶۸. <https://sid.ir/paper/247551/fa>
- صادقی، سید شمس‌الدین؛ مرادی، سمیرا. (۱۳۹۶). «تحلیل ائتلاف ایران و روسیه در پرتو بحران سوریه»؛ *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۰(۱)، ۱۵۳-۱۷۰. https://jcep.ut.ac.ir/article_62905.html
- صالحی، سید جواد؛ مرادی‌نیا، فاتح. (۱۳۹۵). «بنیادگرایی اسلامی داعش- القاعده، تمایزهای ساختاری و ایدئولوژیکی»؛ *جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، ۴(۸)، ۸۵-۱۱۰. https://iws.shahed.ac.ir/article_400.html
- عابدی اردکانی، محمد؛ راستین‌دل، نجیب‌الله. (۱۳۹۶). «راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در برقراری همگرایی در خاورمیانه و موانع آن»؛ *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۸(۳)، ۱۴۶-۱۷۵. https://piaj.sbu.ac.ir/article_99544.html
- عطارزاده، مجتبی. (۱۳۹۶). «رسانه، آوردگاه قدرت هوشمند داعش»؛ *نشریه فرهنگ و رسانه*، ۶(۲۲)، ۱۱۷-۱۳۸. https://www.jsnm.ir/article_58022.html
- قاسمی، فائزه؛ شجاع، مرتضی. (۱۳۹۶). «بررسی مقایسه‌ای در راهبرد رسانه‌ای القاعده و داعش»؛ *فصلنامه مطالعات ملی*، ۱۸(۳)، ۷۲-۸۸. https://www.rjnsq.ir/article_96290.html
- کریمی، سحر. (۱۳۹۴). «نحوه و چگونگی پیدایش و شکل‌گیری گروه‌های تروریستی (بررسی موردی دولت اسلامی عراق و شام)»؛ *مجله بین‌المللی پژوهش ملل*، ۱(۲)، ۲-۲۱. <https://rnmagz.com/article/63/RNmazg-2-2>
- کریمی‌فرد، حسین. (۱۳۸۸). «تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مؤلفه‌های هویت ملی»؛ *تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۱(۲)، ۱۵۵-۱۹۰. <https://sanad.iau.ir/Journal/pir/Article/1012245>
- مبینی‌کشه، زهرا؛ طالع‌حور، رهبر. (۱۴۰۰). «کودکان داعش و امنیت بین‌الملل»؛ *امنیت ملی*، ۱۱(۳۹)، ۴۳۱-۴۶۶. https://ns.sndu.ac.ir/article_1402.html
- مبینی‌کشه، زهرا؛ آجیلی، هادی. (۱۳۹۳). «نقش داعش در شکل‌گیری معادلات جدید در خاورمیانه»؛ *حیل‌المتین*، ۳(۹)، ویژه داعش، ۱۱۹-۱۴۲. <https://ensani.ir/fa/article/download/349455>
- محمدی‌فر، نجات؛ رنجبر، محمدرضا. (۱۴۰۲). «واکاوی رفتارهای جمعی جماعت داعش بر اساس نظریه آگ‌برن و نیم‌کوف»؛ *مطالعات بیداری اسلامی*، ۱۲(۴)، ۷۳-۹۲. https://www.iabaj.ir/article_190824.html
- مصلی‌نژاد، عباس. (۱۳۹۴). «ظهور داعش و آینده امنیت عراق»؛ *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۱۱(۴۰)، ۱-۳۱. https://journal.iag.ir/article_55813.html

- میریوسفی، علیرضا؛ غریبی، حسین. (۱۳۹۵). «خشونت هویتی و سیر تطور اندیشه‌های جهادی - تکفیری در خاورمیانه (۲۰۱۵-۱۹۸۰)»؛ فصلنامه سیاست جهانی، ۱۵(۱)، ۱۴۷-۱۷۶.
https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_1686.html
- نادری، مهدی؛ پیرانی، شهره؛ ساداتی، سیده مهرانه. (۱۴۰۲). «نوع‌گمانی‌گری به‌مثابه جریان معارض مقاومت اسلامی: مطالعه موردی داعش»؛ مطالعات بیداری اسلامی، ۱۲(۲۸)، ۱۱۷-۱۵۲.
https://www.iabaj.ir/article_174206.html
- ناصرپور، حسن. (۱۳۹۴). «داعش و ژئوپلیتیک مقاومت اسلامی»؛ فصلنامه مطالعات فلسطین، ۳۳(۱)، ۴۹-۸۰.
- نجات، سید علی. (۱۳۹۴). «گروهک تروریستی داعش و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران: چالش‌ها و فرصت‌ها»؛ فصلنامه سیاست، ۲(۶)، ۱۱۵-۱۴۵.
<https://ensani.ir/fa/article/download/360630>
- نظری، فرزاد؛ شیروودی، مرتضی؛ گلشنی، علیرضا. (۱۳۹۷). «بررسی نقادانه اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی طالبان با داعش در مواجهه با جامعه‌سازی اسلامی»؛ مطالعات بیداری اسلامی، ۷(۱۳)، ۱۳۵-۱۵۸.
https://www.iabaj.ir/article_121857.html
- نوربخش، یونس؛ مهدی‌زاده، منصوره. (۱۳۹۴). «ایدئولوژی جریان داعش و دلایل تاریخی اجتماعی گرایش به آن»؛ مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۲(۲)، ۲۳۹-۲۶۲.
https://jsr.ut.ac.ir/article_57042.html
- والتر، رایش. (۱۳۸۱). ریشه‌های تروریسم. ترجمه حسین محمدی نجم، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد دوره عالی جنگ.
- یگانه، محمد. (۱۴۰۳). «دولت ورشکسته و پدیده افراط‌گرایی: تحلیلی بر ظهور گروه تروریستی داعش در سوریه»؛ فصلنامه علمی بیداری اسلامی، ۱۳(۲)، ۲۷-۵۴.
https://www.iabaj.ir/article_194502.html

References

- Aabedi ardekani, M. & Rastindel, N. (2017). "Foreign policy strategies of the Islamic Republic of Iran to make integration in the Middle East and its obstacles". *Political and International Approaches*, 8(3), 146-175. [In Persian]. https://piaj.sbu.ac.ir/article_99544.html?lang=en
- Ardam, N.; Emamjomezadeh, S. J. & Goudarzi, M. (2020). "Supporting ISIS and regional balance against Iran's penetration rate". *International Relations Researches*, 9(5), 145-172. [In Persian]. https://www.iisajournals.ir/article_111139.html?lang=en
- Attarzadeh, M. (2017). "Media: The battlefield of ISIS's intelligent power". *Society Culture Media*, 6(22), 117-138. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.38552322.1396.6.22.6.5>
- Bakhshi shadmehri F.; Zarghani S. H. & Kharazmi, O. A. (2016). "Analysis of passive defense considerations in urban infrastructure with an emphasis on water infrastructure". *Geographical Research*, 31(3), 103-117. [In Persian]. <https://georesearch.ir/article-1-45-en.html>
- Basiri, M. A. & Saldorgar, E. (2017). "An investigation on the causes of the formation of the ISIS". *Political quarterly*, 47(3), 553-570. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jpq.2017.62852>

- Berisa, H.; Jonev, K. & Barisic, I. (2016). "The influence of Islamic State on the global security". *Journal of Liberty and International Affairs*, 1(1), 49-59. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/46880>
- Darayande, R. & Ahmadi, H. (2019). "Russia's policy in the Russia crisis and its consequences for Iran's national interests". *Journal of International Relations Studies*, 11(44), 69-95. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_663462_427102fcee42b53820b242c5f40b5900.pdf
- Ebrahimi, N. (2010). "Arab states' relation with new Iraq". *Strategic Studies Quarterly*, 13(47), 123-150. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17350727.1389.13.47.5.2>
- Ghasemi, F. & Shoja, M. (2017). "A comparative study of Al-Qaeda and ISIS groups media strategy". *National Studies Journal*, 18(71), 87-104. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735059.1396.18.71.5.3>
- Hashim, A. S. (2014). "From Al-Qaida affiliate to the rise of the Islamic caliphate: The evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)". *Policy Report*, Singapore: Nanyang Technological University. https://www.files.ethz.ch/isn/186573/PR141212_The_Evolution_of_ISIS.pdf
- Islamic Republic News Agency. (2025, February 23). "Iran and Syria in the post-Assad era: What is Tehran's priority in the Levant?" [In Persian]. <https://irna.ir/xjSWr5>
- Jamet, C. (2021). "The impact of ISIS on Muslim countries' intelligence services". *The Kuwait Program at Sciences Po Student Paper Award*. <https://www.sciencespo.fr/kuwait-program/wp-content/uploads/2021/11/sciencespo-kuwait-program-2021-jamet-chloe.pdf>
- Karimi, S. (2016). "The emergence and formation of terrorist groups (Case study: The Islamic State of Iraq and the Levant)". *International Journal of Nations Research*, 1(2). [In Persian]. <https://rnmagz.com/article/63/RNmagz-2-2>
- Karimifard, H. (2009). "Analysis of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran based on components of national identity". *Political and International Researches Quarterly*, 1(2), 155-190. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/pir/Article/1012245>
- khosravi A. & Zarei, G. (2019). "Position of ISIS in security of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran and the Gulf Cooperation Council in the Middle East". *Quarterly Journal of Political Research in Islamic World*, 9(2), 107-129. [In Persian]. <http://priw.ir/article-1-958-en.html>
- Lister, C. (2017). "AL-Qaeda versus Lsls competing kinadist brands in the Middle East". The Middle East Institute, *Counterterrpsism series*, MEI Policy Paper, 3. https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/PP3_Lister_CTQaeda_0.pdf
- Liu, E. (2015). "Al-Qaeda electronic: A sleeping dog?" A report by the critical threats project of the American Enterprise institute. https://www.criticalthreats.org/wp-content/uploads/2016/07/Al_Qaeda_Electronic-1.pdf
- Miryusefi, A. & Gharibi, H. (2016). "Identity violence and evolution of jihadi-takfiri thoughts in the Middle East (1980-2015)". *World Politics*, 5(1), 176-147. [In Persian]. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_1686.html?lang=en
- Mobini kesheh, Z. & Taleihur, R. (2021). "Children of ISIS and International Security". *National Security*, 11(39), 431-466. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.33292538.1400.11.39.15.9>
- Mohammadifar, N. & Ranjbar, M. R. (2024). "Analyzing the collective behaviors of the ISIS group based on Agburn and Nimkoff theory". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 12(4), 73-92. [In Persian]. https://www.iabaj.ir/article_190824.html?lang=en

- Mossallanejad, A. (2015). "The Rise of ISIS; the Future of the Middle East and Iraq's Security". *Geopolitics Quarterly*, 11(40), 1-31. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1394.11.40.1.8>
- Naderi, M.; Pirani, S. & Sadatei, S. M. (2023). "Ottomanism as an opposing current of Islamic resistance: A case study of ISIS". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 12(2), 117-152. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225645.1402.12.2.6.2>
- Naserpour, H. (2015). "Daesh and the geopolitics of Islamic resistance". *Palestine Studies Quarterly*, 33(1), 49-80. [In Persian].
- Nazari, F.; Shiroy, M. & Golshani, A. (2018). "A critical study of the taliban's socio-political thoughts on ISIS in the face of Islamic community building". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 7(13), 135-158. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225645.1397.7.13.6.9>
- Nejat, S. A. (2015). "Terrorist group Daesh and the national security of the Islamic: Challenges and opportunities". *Politics Quarterly*, 2(6), 115-145 [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/download/360630>
- Nourbakhsh, Y. & Mahdizadeh, M. (2016). "The ideology of Da'ish (ISIS) and historical-sociological origins of inclination to it". *Sociological Review*, 22(2), 239-262. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jsr.2016.57042>
- Parhoude, K. (2012). *The foreign policy of the Islamic Republic of Iran on the issue of Islamic awakening: A case study of Bahrain and Syria*. Master's thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch. [In Persian].
- Rajabi, S. (2012). "Analyzing the strategic role and position of Syria in regional and international relations". *Panzdah-e Khordad Quarterly*, 34, 123-150. [In Persian]. <http://noo.rs/XmjXT>
- Rasheed, A. (2022). *Terrorist groups (Al-Qaeda and ISIS) and counter terrorism*. Indian Parliament Library.
- Rezaei, R. & Moosavi S. S. (2017). "ISIL's emergence and its impact on regional equations: A case study of challenges and opportunities for Iran". *Journal of Political Sociology of Islamic World*, 5(11), 149-174. [In Persian]. <https://doi.org/10.22070/iws.2018.2524.1453>
- Sadatinejad, S. M. (2016). "The US role in formation of violent currents in the world of Islam (Case study of Al-Qaeda and ISIS)". *The Journal of Political Thought in Islam*, 3(7), 123-143. [In Persian]. https://andishehsiyasi.ri-khomeini.ac.ir/article_38475.html?lang=en
- Sadeghi, S. S. & Moradi, S. (2017). "Iran-Russia coalition in light of the Syrian crisis". *Central Eurasia Studies*, 10(1), 153-170. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jcep.2017.62905>
- Salehi, S. J. & Moradiniazfateh, F. (2016). "Self-declared Islamic State of ISIS: structural and ideological distinctions". *Journal of Political Sociology of Islamic World*, 4(8), 85-110. [In Persian]. <https://dori.net/dor/20.1001.1.22520732.1395.4.8.4.5>
- Sanaie, A. & Kaviyanpor, M. (2016). "The rise of ISIS and its impact on foreign policy of Islamic republic of Iran". *Studies of International Relations Journal (Political Science and International Relations Journal)*, 9(34), 145-168. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/247551/en>
- Stanicek, B. (2021). "Jihadist networks in sub-Saharan Africa: Origins, patterns and responses". *European Parliamentary Research Service*, PE 698.048. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698048](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698048)

- Tajik, H.; Alishahi, A. & Majidinejad, S. A. (2016). "The dominant discourse in the formation and activities of Daesh based on the theories of Sprinzak and Tilly". *Security Horizons*, 7(23), 257-285. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1393.7.23.9.6>
- Tarjoman, F. & Dalirpoor, P. (2024). "Analysis of the role of the Islamic Republic of Iran in the defeat of the ISIS terrorist group based on the resistance axis approach". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 12(4), 7-29. [In Persian]. https://www.iabaj.ir/article_189573.html?lang=en
- Tavakoli, S. (2014). "Al-Qaeda and ISIS: Differences and similarities". *Security Horizons*, 7(23), 151-196. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1393.7.23.6.3>
- Todenhöfer, J. (2015). *Ten days inside the Islamic State*. Translated by Abdollahi, A. & Moeinoddini, Z., Tehran: Kooleh Poshti Pub. [In Persian].
- Walter, R. (2002). *Origins of terrorism*. Translated by Mohammadi najm, H., Tehran: Islamic Revolutionary Guard Corps, Command and Staff College, Senior War Course. [In Persian].
- Yeganeh, M. (2024). "The bankrupt state and the phenomenon of extremism: An analysis of the rise of the ISIS terrorist group in Syria". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 13(2), 27-54. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23225645.1403.13.2.1.4>
- Zolfaghari, M. & Omrani, A. (2017). "The Impact of ISIS Emergence on the National Security of the Islamic Republic of Iran". *Quarterly Journal of Political Research in Islamic World*, 7(2), 169-195. [In Persian]. <http://priw.ir/article-1-444-en.html>